

Baráth Magdolna

Támogatni vagy bomlasztani?

Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához

A magyar politikai emigráció kialakulása

A magyar politikai emigrációnak három nagy hulláma volt. Ennek kezdete 1944/1945, amikor a háború vége sok százezer magyart sodort ki nyugatra. Az 1944. október 20-i kitelepítési kormányrendelet előírta polgári személyek, hivatalok, intézmények, vállalatok, üzemek nyugatra települését. A kitelepült kormánnyal, törvényhozással és közigazgatással nemcsak olyanok kerültek nyugatra, akik rokonszenveztek a szélsőjobb oldali eszmékkal, hanem azok is, akik tartottak a megszállók és az új hatalom bosszújától, ítélkezésétől.

Számottevő tömeget képviselt a magyar katonai emigráció. Hozzávetőleges adatok szerint a Horthy-rendszer utolsó éveiben mintegy 35 ezer aktív horthysta tiszt volt Magyarországon, közülük az 1944/45-ös háborús események idején, illetve azt követően 27-28 ezren távoztak nyugatra, legnagyobb részük Ausztriába, illetve a későbbi Nyugat-Németországba. 1946/47-ben sokan dél-amerikai országokba, illetve legnagyobb számban az USA-ba vándoroltak ki. Rajtuk kívül még körülbelül 8 ezer csendőr hagyta el az országot nyugati irányba.¹

Mivel a Németországba és Ausztriába került magyarok tekintélyes hányada katona volt, hamarosan sor került összefogásukra és szervezeteik kiépítésére. Ezek közül kettőt érdemes külön is említeni. Az egyik kisbarnaki Farkas Ferenc Magyar Szabadság Mozgalma (MSZM) volt, amely nemcsak katonákat, hanem civileket is tömörített, a másik a Zákó András irányítása alatt álló Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK), amely csak a volt katonákra terjesztette ki érdeklődését. A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége 1952 végéig mind Európában, mind a tengerentúlon kiépítette hálózatát, 23 országban 31 területi szervezete működött.

A volt nyilasok zömmel Ausztria francia megszállási övezetében telepedtek le. 1945/46-ban kisebb csoportokba tömörültek, majd beolvadtak a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségébe vagy a Magyar Szabadság Mozgalomba; egyedül a Henney Árpád vezette Hungarista Mozgalom őrizte meg szervezeti önállóságát.²

1946/1947-ben jelentek meg nyugaton az első olyan magyar menekültek, akik nem álltak feltétlenül szemben az 1945-ben megkezdődött fejlődéssel, sőt bizonyos intézkedéseket (földreform, a köztársasági államforma bevezetése, rangok és előjogok eltörlése stb.) megértéssel fogadtak. Ők a megszállás, a törvénytelen ségek miatt kényszerültek emigrációba, egyes esetekben azért, mert már személyes szabadságukat is veszélyeztetve látták. A második nagy emigrációs folyamat nyitánya Nagy Ferenc miniszterelnök nyugatra távozása és 1947. június 1-jei lemondása volt. Június 2-án elhagyta az országot Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke is. A Nagy Ferenc lemondása utáni hetekben „disszidált” Magyarország washingtoni, berni, párizsi, ankarai, prágai, bécsi, brüsszeli és római követe is. Még ugyanabban az évben követte őket Sulyok Dezső, a Szabadságpárt volt elnöke, Pfeiffer Zoltán, a Függetlenségi Párt elnöke, Peyer Károly, a Szociáldemokrata Párt volt vezetője és Kovács Imre, a Nemzeti Parasztpárt volt főtitkára. Rajtuk kívül még számos diplomata, képviselő, pártfunkcionárius, közíró hagyta el az országot.

Az 1947-ben megindult második emigrálási hullám tömegét tekintve nem volt olyan nagy, mint az 1945-ös, de politikai súlyában és jelentőségében felülmúlta azt. Az ekkor emigráltak célja az volt, hogy az otthon elkezdett politikai küzdelmet idegenben folytassák, ezért szinte azonnal megkezdték az emigráns politikai keretek megteremtését és azoknak az intézményeknek a létrehozását, amelyek a politikai cselekvéshez szükségesnek látszottak. Ezek közül a Magyar Nemzeti Bizottmány (Hungarian National

Council) volt a legfontosabb, amelynek megalakulását 1947. november 15-én jelentették be, s amelynek az volt a célja, hogy „az elnyomott magyar népet a szabad világban képviselje”.

A jobboldalinak tekintett szociáldemokrata vezetők és középkaderek emigrálása 1947/1948-ban kezdődött. Az emigráns szociáldemokraták Londonban rendezték be központjukat, és már az emigráció kezdeti időszakában két csoportra szakadtak, amelyek mindvégig szemben álltak egymással. Az 1947/48-ban emigráltak közös vonása volt, hogy nemcsak a kommunista egyeduralomra való berendezkedést ítélték el, de idegenkedtek a háború előtti és alatti kormányzati rendszertől is. A 1945-ös és 1947-es emigráció ezért barátságtalanul, olykor ellenségesen állt egymással szemben. Utóbbiak, ellentétben az 1945-ös kitelepítettekkel, egyenként emigráltak, és szétszóródtak egész Európában, illetve az Egyesült Államokba mentek tovább.³

1956 volt a harmadik nagy exodus nyitánya. A forradalom után mintegy kétszázezer magyar hagyta el az országot. Statisztikák szerint 1956/57-ben mintegy 181 ezer magyar érkezett Ausztriába. Közülük 8300 visszatért Magyarországra, 62 ezer pedig továbbment másik országba. Jugoszláviába kb. 20 ezer magyar menekült azzal a céllal, hogy onnan nyugatnak veszik útjukat. Közülük csak 4-500 maradt ott, 2800 visszatért Magyarországra, a többiek különböző nyugat-európai országokba, illetve a tengerentúltra vándoroltak ki.

Összetételét tekintve összességében egyetlen korábbi emigráns réteg sem volt olyan vegyes, mint az 1956-os. 1956-ban nemcsak a forradalmi események résztvevői, hanem mindazok távoztak, akik kilátástalannak tartották az életet Magyarországon. Puskás Julianna írja: „A nyugati kutatók által végzett szociálpszichológiai vizsgálatok szerint 5%-nál inkább kevesebbre, mint többre becsülhető közöttük azoknak az aránya, akik a fegyveres harcban való részvétel és a retorzióktól való félelem következtében menekültek. Nagyobb részük volt az olyan politikai motivációknak, amelyeket az 1956 előtti helyzet keltett, tehát a társadalmi, gazdasági hátrányoktól, az üldöztetéstől, a bebörtönzéstől való félelemnek vagy a pozícionális sérelmeknek.”⁴ Ennek a sokféleségnek köszönhetően minden emigráns politikai irányzat és csoportosulás utánpótlási forrást látott bennük. Az új emigránsok előtt két lehetőség volt: vagy beilleszkednek a régi keretekbe, vagy új szervezeteket hoznak létre.

Ahol nagyobb számban éltek az Osztrák–Magyar Monarchia és a Horthy-rezsim idején kivándorolt gazdasági emigránsok (Franciaország, Belgium, Kanada, Amerikai Egyesült Államok és egyes dél-amerikai országok), ott általában működtek az adott viszonyok között haladónak minősülő magyar szervezetek, egyesületek, klubok, kultúrotthonok. E szervezetekkel Magyarország a külképviseletein, illetve a Magyarok Világszövetségén keresztül jó kapcsolatokat alakított ki. 1956 után a disszidensek megjelenése azonban változást hozott – egyes helyeken átvették e szervezetek vezetését, máshol megszüntették azok működését, illetve megszakították a Magyarországgal fennálló hivatalos kapcsolatokat.

A magyarországi rendszerrel szemben ellenséges korábbi emigrációban is jelentős változást idézett elő az 1956-os emigránsok megjelenése. Kezdetben megfigyelhető volt a törekvés az emigráció eszmei és szervezeti egységének megteremtésére, ezek a kísérletek azonban kudarcot vallottak, és minden egyes egységkísérlet további meghasonlásokhoz vezetett. A Magyar Nemzeti Bizottmány végleg felbomlott, s helyette 1957 elején Strasbourgban létrehozták a Magyar Forradalmi Tanácsot,⁵ majd Amerikában a Szabad Magyarok Nemzeti Képviseletét.⁶ Az emigráns szociáldemokraták pártszervezési kísérleteit a Kéthly Anna és a belgiumi szárny közötti ellentétek akadályozták. A különböző országokban tevékenykedő diákifjúsági csoportosulásokat eredménytelenül próbálták összefogni a Szabad Magyar Egyetemisták Szövetségébe.⁷ A katonai jellegű szervezeteknél is növekedtek az ellentétek és a rivalizálás.

A belső ellentétek, viszályok, szakadások nem tekinthetők kizárólag magyar jelenségnek, az az emigrációkat végigkísérő tünet. A magyar államvédelmi szervek viszont sajátos eszközeik és lehetőségeik felhasználásával éppen ezeket az ellentéteket kihasználva vettek részt az emigráns szervezetek bomlasztásában.

Az emigrációt fürkésző államvédelmi/állambiztonsági szervek, szervezeti egységek

A nyugati magyar emigráció figyelése a magyar államvédelmi szerveknek szinte megalakulásuktól kezdve az egyik feladatuk volt. Az 1946 októberében Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya néven centralizálódott államvédelmi szervezetben a II. alosztály egyik feladata volt a magyar emigráció figyelése is. Már ekkor megtörténtek az első kísérletek az ausztriai magyar emigráció szervezeteibe való beépülésre. 1948-ban a hírszerzés betagozódott az akkor létrehozott Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság B ügyosztályába. 1951-ben az önállóvá váló Államvédelmi Hatóságon belül külön főosztállyá szervezték a határon túli hírszerzést.⁸ A VIII. Főosztálynak külön emigrációs hírszerző osztálya is volt. A főosztály megszervezését felügyelő szovjet főtanácsadó, Filatov ezredes magyar partnerének, Farkas Vladimírnek a következőképpen határozta meg a főosztály feladatát: „Kifejtette, hogy fő feladatunk az offenzív állambiztonsági tevékenység folytatása külföldön. Be kell épülnünk azokba az ellenséges politikai, állami és felderítő központokba, illetve olyan magyar emigráns szervezetekbe, amelyek aktív részesei a Magyar Népköztársaság elleni titkos háborúnak.”⁹

Amikor 1953 nyarán az ÁVH betagozódott a Belügyminisztériumba, a hírszerzés továbbra is önálló főosztály maradt (BM II. Főosztály). Piros László belügyminiszter 1954. október 23-i 15. számú parancsa rendelkezett az operatív-hálózati munkának Magyarország határain túlra történő kiterjesztéséről. A parancs egyebek között előírta a hálózati munka kiterjesztését a Magyarország ellen aknamunkát folytató emigráns szervezetekbe történő „mély beépülés, terveik és gyakorlati ellenséges tevékenységeik időben történő felderítése és ezen keresztül végrehajtásuk megakadályozásának elősegítése érdekében”.¹⁰ Az 1956-os forradalom szétzilálta a magyar hírszerzést, a külföldi rezidentúrák majd mindegyike dekonspirálódott. 1956 után a Belügyminisztérium keretében az állambiztonsági szerveket II. Politikai Nyomozó Főosztály néven szervezték újjá, s ennek 3. osztálya foglalkozott a hírszerzéssel.¹¹

A Belügyminisztérium 1962-es átszervezése után a III/I. Hírszerző Csoportfőnökség feladata lett többek között a lojális magyar emigráció támogatása, az ellenséges emigráns szervezetek bomlasztása. A BM III. Főcsoportfőnökség 1972-ben kiadott ügyrendje szerint a III/I. Csoportfőnökség feladatai közé tartozott, hogy felderítést folytasson a magyar emigráció ellenséges szervezeteivel szemben. A III/I-4. Osztály foglalkozott a Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzéssel és a papi emigrációval, a III/I-7. Osztályhoz tartozott a fellazítás és az aktív intézkedések mellett az emigráció is. Az ügyrend szerint utóbbi „folytatja a reakciós emigráns szervezetek terveinek, tevékenységének felderítését és intézkedéseket tesz e tervek keresztelésére, illetve a reakciós emigrációs erők dezorganizálására, bomlasztására. Akcióival és javaslataival elősegíti a lojális emigráció szervezeteinek és csoportjainak tevékenységét.”¹²

Az emigráció a célkeresztben – a bomlasztás eszközei és módszerei

1956 előtt a magyar államvédelmi szervek egyik fő ellenségnek a katonai emigráció szerveit és személyeit tekintették. A katonai emigrációval foglalkozó dossziék többsége az 1940-es évek végétől az 1950-es évek végéig keletkezett. A demokratikus politikai emigráció megjelenésével azonban jelentőségük egyre csökkent, többek között azért is, mert a helyenként szélsőjobbaldali kötődésű, minden 1945 utáni változást elutasító vezetők és szervezetek nyugati támogatottsága is egyre csekélyebb lett.

A magyar állambiztonsági szervek fő feladatuknak azt tekintették, hogy megakadályozzák egy jól szervezett, egységes és ellenséges emigráns tömb kialakulását. Mindenekelőtt az volt a cél, hogy ne jöjjön létre egység az egykori horthysta államgépezet tagjai és a fasizmussal szemben álló, de a Magyarországon fennálló rendszert is elutasító csoportok között. A fő bomlasztási módszer az egyes emigráns vezetők lejáratása, az egymás közötti ellentétek szítása volt. Felkutatták az egyes

személyek múltjában fellelhető kompromittáló adatokat, s azt valamely módon eljuttatták az ellentábor tagjaihoz vagy az emigráns sajtóhoz. A legsikeresebb akciók egyike volt Kovács Imre és Papp István, a Nemzeti Parasztpárt egykori képviselőinek, a Magyar Nemzeti Bizottmány tagjai levelezésének megszerzése és a megfelelő csatornákon történt nyilvánosságra hozatala 1951-ben. Mindketten 1947-ben emigráltak Magyarországról. Kovács Imre az USA-ban, Papp István Svájcban telepedett le. Kovács Imre – aki egyébként a Free Europe Committee alkalmazásában állt – leveleiben nem csupán egyes magyar emigráns vezetőkre tett elmarasztaló megjegyzéseket, de kétségbe vonta az USA és mindenekelőtt a Szabad Európa Bizottságnak a szocialista országok irányába folytatott aknamunkája módszereinek helyességét, és elmarasztalta a bizottságot, mert aktív ellenállásra, szabotázsakciók, erőszakos cselekmények szervezésére és végrehajtására ösztönözte a szocialista országokon belüli ellenséges csoportokat. Kovács Imre és Papp István levelezését az ÁVH 1950 decemberében Papp egyik nőismerősén keresztül szerezte meg, majd a levelekről másolatokat küldtek emigráns politikusoknak, valamint néhány magyar nyelvű emigráns lap szerkesztőségének. Az akció következtében Kovács Imre kénytelen volt tevékenységéről tájékoztatni a Magyar Nemzeti Bizottmány elnökségét és maga ellen „összeférhetetlenségi” indítványt tenni. Az akciónak az emigráns szervezetek által történt fogadtatásáról a Münchenben megjelenő *Hungária* című hetilap rendszeresen beszámolt. Ezt követően az emigránsok körében mindkettőjükkel szemben erős fenntartásokkal viseltettek.¹³ Az ügy következtében Kovács Imre kénytelen volt távozni a Szabad Európa Bizottságtól.¹⁴

A fordulat éve (1948/49) után, amely alapvetően meghatározta a magyarországi fejlődés további irányát, az emigránsok szélesebb körében kétféle magatartás volt tapasztalható: egyrészt a hosszabb időre történő berendezkedés, letelepedés a befogadó országban, másrészt az óhazával való kapcsolatok rendezése valamilyen formában. Ezek szükségszerűen katalizálták az emigráció belső átrendeződését, bomlását. A magyar politikai vezetés ezt kihasználva igyekezett elősegíteni, hogy minél szélesebb rétegeket válasszon le az ellenségesnek tekintett emigráns szervezetekről, és előbb semlegesítse, majd lojálissá tegye őket. Az Elnöki Tanács 1956. április 4-én amnesztiát hirdetett mindazoknak, akik a háború után nyugatra távoztak, bejelentve, hogy 1957. április 4-ig büntetlenül hazatérhetnek. Az április 4-i amnesztia után megerősödött az ún. hazacsalogatási kampány is, amelynek révén a kormány az emigráció gyengítését és saját belső tekintélyének növelését akarta előmozdítani. A Magyar Rádió *Szülőföldünk* című műsora egyfelől a hazai fejlődés pozitív vonásait népszerűsítette, másfelől az emigráns politizálás időszerűtlenségéről próbálta hallgatóit meggyőzni.

Az ismert magyar színész, Páger Antal esetleges hazatérését is az ellenséges magyar emigráció bomlasztására kívánták felhasználni. Páger a náci-barát és jobboldali propaganda szolgálatában kifejtett tevékenysége következményeitől tartva 1944-ben előbb Ausztriába, illetve Nyugat-Németországba ment, majd Argentínában telepedett le, ahol megszerezte az argentin állampolgárságot is. 1955 elején a magyar államvédelmi szervek olyan információhoz jutottak, hogy megszakította a kapcsolatokat azokkal a magyar színészekkel, akik fasiszta beállítottságuk miatt mentek nyugatra, és többször kifejtette azt az óhaját, hogy szeretne Magyarországra visszatérni. Ennek ismeretében a magyar politikai rendőrség 1955 februárjában elkezdett foglalkozni Páger önkéntes hazatérésre való rábírásával, amivel az ellenséges magyar emigráció bomlasztását kívánták elérni. Páger nyilvánosan szerepeltetni akarták a színház és filmművészet területén, nyilatkozatot akartak tettetni vele, és könyvírásra akarták rábeszélni, amelyben egyrészt leleplezte volna a fasiszta magyar emigrációt, másrészt felhasználták volna „a nyugati kultúra hanyatlásának és csődjének bizonyítására”. A magyar államvédelmi szervek képviselői több alkalommal találkoztak vele és feleségével Buenos Airesben, és 1956 júliusában megállapodtak a hazatérésről. Páger Antal 1956. augusztus 30-án – egyelőre egyedül – visszatért Magyarországra, családja 1957-ben követte.¹⁵

Az 1956-os forradalmat követő újabb emigrációs hullám új helyzetet teremtett az állambiztonsági szervek számára is. A régi emigrációs szervezetek jelentősége egyre csökkent, azok, akik a forradalom napjaiban szerepet vállaltak, inkább új, „ötvenhatos szellemben” működő szervezetek létrehozására törekedtek.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1957. július 2-i ülésén már alapvető feladatul szabták meg az ellenséges emigráns szervezetekbe történő beépülést. Czinege Lajos ezt arra hivatkozva javasolta, hogy az emigránsokat szoros szálak fűzik itthoni hozzátartozóikhoz, és „levelezéseiken keresztül is tudnak bomlasztó propagandát végezni”.¹⁶ Mindazonáltal a források alapján a magyar állambiztonság némi késéssel követte az 1956 utáni emigráció alakulását. A legjelentősebb csoportosulásokra (Magyar Szabadságharcos Szövetség, Szabad Magyar Egyetemisták Nemzetközi Szövetsége, Magyar Írók Szövetsége Külföldön, Nagy Imre Politikai és Társadalmi Intézet) objektumdossziét nyitottak, s ügydossziékban gyűjtötték az ellenséges magatartást tanúsító személyek közül a legveszélyesebbeknek tartottak anyagát.¹⁷

Míg 1956 előtt az emigráns szociáldemokraták az állambiztonsági szervek megítélése szerint nem jelentettek komoly veszélyt, szerepük a forradalom után felértékelődött. A forradalom után az emigráns szociáldemokraták fokozták Magyarország elleni tevékenységüket, és 1957 októberében megalakították a Magyar Szociáldemokrata Párt Emigrációban elnevezésű szervezetüket.¹⁸ Ennek különböző nyugati országokban voltak vezetőségei, lényegében azonban csak a londoni szervezet működött, és az ún. „magyar ügy” napirenden tartásával aktív tevékenységet fejtett ki a nemzetközi fórumokon Magyarország ellen. A Belügyminisztérium II/3-B alosztálya az angliai szociáldemokrata emigráció ellen végzendő hírszerző munka elősegítése érdekében 1958-ban objektumdossziét nyitott a szervezetre.¹⁹

A magyar állambiztonság két ügynökének irányításával már a forradalom előtt sikerült a szociáldemokrata emigrációban létrehozni a két, egymással szemben álló csoport mellett egy harmadikat, amely megnyerte a Belga Szocialista Párt támogatását. A kezdeti időszakban ügynökség útján titkos értesítéseket és dokumentumokat szereztek a szociáldemokrata emigráció tevékenységéről és terveiről, majd a fasiszta magyar emigráció leleplezése és bomlasztása érdekében a csoport segítségével *Szocialista Szemle* címmel lapot jelentettek meg. Ezt a forradalom után felhasználták a szociáldemokrata emigráció Kéthly Anna által irányított szárnyának leleplezésére és bomlasztására is. Ez az akció azonban nem járt sikerrel, mert a Magyar Szociáldemokrata Párt Emigrációban komoly erőfeszítéseket tett az állambiztonsági szervek által létrehozott csoport elszigetelésére. Ennek eredményeképpen a Belga Szocialista Párt megvonta a lap kiadásához biztosított támogatást, a helyi rendőrség pedig lehetetlenné tette a csoport további működését.²⁰

Sikeresebb volt a hálózat kiépítése. A „Sági” fedőnevű ügynököt 1957-ben Ausztriába telepítették, aki a szociáldemokrata emigránsokon kívül osztrák politikusokkal is jó kapcsolatokat épített ki, aminek eredményeképpen nem csupán az emigráns szociáldemokraták tevékenységéről és terveiről, de a SPÖ-ről is értékes információkat szerzett. A másik, „Szepesi” fedőnevű ügynököt elhárítási vonalon foglalkoztatták. Kidolgozott terv alapján kiutaztatták Brüsszelbe a Világkiállításra, ahol sikerült kapcsolatot kiépítenie Kéthly Annával és más emigráns vezetőkkel. Rajta keresztül információkat szereztek a szociáldemokrata emigráción belüli ellentétekről, és értesültek a szociáldemokraták által a magyar ügy napirenden tartása érdekében kidolgozott taktikai irányvonalról.²¹

A szociáldemokrata emigráció bomlasztása érdekében röplapakciót szerveztek Kéthly kompromittálására. Kéthly Anna felé nyugaton is nagy figyelem fordult, nem csupán politikai múltja miatt, de azért is, mert a Nagy Imre-kormány tagjaként ő volt a legmagasabb rangú személyiség az 1956-os politikai emigrációban. Az illegálisan terjesztett röplapokkal azt a látszatot keltették, mintha annak készítői Kéthly-ellenes szociáldemokrata személyek, illetve csoportok lettek volna, s ezzel kétségkívül sikerült bizonyos zavart kelteni.

Mindazonáltal az illetékes magyar belügyi szervek abból kiindulva, hogy a szociáldemokraták az emigráción belül a balszárnyat képviselik, s jelenlétük mintegy ütközőfelületet jelent az emigráción belül, úgy vélték, hogy nem célszerű frontális támadást intézni ellenük. Ehelyett „alkalmas időben megalapozott csapásokat kell előkészíteni és végrehajtani egyes szélsőséges, imperialista barát vezetőkre – mint Kéthly Anna –, akik a nemzetközi fórumokon kifejtett tevékenységükkel mérgezik a politikai légkört és szervezik hazánk és a szocialista tábor elleni támadásokat”. A

fentiekből kiindulva kezdeményezték, hogy egyes Magyarországon maradt, ismertebb szociáldemokrata vezetők számára biztosítsanak megfelelő életfeltételeket vagy nyugdíjat, mert ezek véleményük szerint bomlasztólag hatottak volna mind hazai viszonylatban, mind az emigrációban.²²

A forradalom után az állambiztonság munkájában előtérbe került az ideológiai diverzió elleni harc. A magyar állambiztonság 1958 elején kezdett foglalkozni az irodalmi-kulturális vonallal, amely addig csaknem ismeretlen terület volt számukra. A terület fontosságát jelzi az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 29-i ülésére beterjesztett előterjesztés is, amely szerint az emigrációra a legjelentősebb hatást az új írói emigráció gyakorolta. A Münchenben megjelenő *Látóhatár*, a londoni *Irodalmi Újság* és *Népszava* szerkesztősegei alkotják azokat az „ideológiai fórumokat, ahonnan a régi és az új emigráció jelentős része szellemi táplálékát, politikai orientálódását kapja, s amelyek a különböző szervezkedési kísérletekre is hatással vannak”.

A politikai vezetés úgy látta, hogy az emigráció felé irányuló propaganda fő célja lehet az egységes szervezkedésre irányuló törekvések további bomlasztása, amit az emigrációs vezérek sokoldalú támadásával és leleplezésével kívántak felgyorsítani.²³ Arra törekedtek, hogy leválasszák a régi emigráció dolgozó rétegeit és az 1956-os disszidensek „kijózanodó”, de végleg külföldön letelepülő csoportjait az emigrációs vezérekről, és ellensúlyozzák körükben az emigrációs sajtó hatását.

A Politikai Bizottság akkor úgy határozott, hogy az érdekelt legfontosabb területek képviselőiből alakuljon egy bizottság, amelynek az lett a feladata, hogy kidolgozza az emigráció felé folytatandó tevékenység részletes tervét. A bizottságnak a feladatok kidolgozásánál figyelemmel kellett lenni arra, hogy az 1956-os forradalmi események következtében disszidáltak jelentős része „megtévesztett, de becsületes ember, ezért meg kell vizsgálni, milyen lehetőség van arra, hogy bizonyos kategóriák hazajövetelét anyagilag is segítsük”. Ugyanakkor azt is meg kellett vizsgálniuk, hogy a „közismerten ellenforradalmi elemekkel” szemben milyen állami intézkedéseket hozzanak (állampolgárságtól való megfosztás, távollétében elítélés).²⁴

A fenti határozat nyomán alakult bizottság javaslatait a Politikai Bizottság 1959. február 3-i ülésén tárgyalta meg. A testület az emigráció felé irányuló propagandamunkában fontosnak tartotta, hogy tekintettel legyenek az emigráció rétegződésére. Arra törekedtek, hogy a „kijózanítható” és becsületes réteget bizalmatlanná tegyék a hangadó politikusokkal szemben, a jó szándékkal hazatérni kívánók útját egyengessék, a végleg külföldön letelepedőkkel pedig jó kapcsolatokat ápoljanak. A reakciónak tekintett emigráns szervezetek ellentéteinek növelését nem csupán propagandaeszközökkel kívánták elérni, hanem személyes kapcsolatok révén is elő akarták segíteni.²⁵

A bomlasztást és a többség megnyerését szolgálta a konzuli útlevelek kiadásáról és a disszidens hozzátartozók kiutazásának engedélyezéséről szóló 1960. október 18-i politikai bizottsági határozat. A határozat szerint a mind nagyobb emigrációs csoportok lojalitásának biztosítása érdekében útlevel- és vízumkérelmeik elbírálásánál arra kellett törekedni, hogy a baráti magatartást tanúsítók kérelmét ne utasítsák el. Arra külpolitikailag alkalmas időpontban felhívást kívántak közzétenni, amely szerint az engedély nélkül külföldre távozott személyeknek – beleértve az 1956-os forradalom után disszidáltakat is –, amennyiben magyar állampolgárságukat meg kívánták tartani, két éven belül nyilvántartásba vétel végett jelentkezniük kellett a magyar külképviseleteken. A jelentkezőket – ha nem követtek el bűncselekményt és nem tanúsítottak Magyarország érdekeit sértő magatartást – jegyzékbe kellett venni és részükre magyar úti okmányt kellett kiadni, amellyel a jelentkezés után egy év elteltével rokonlátogatás céljából hazautazhattak.²⁶

A határozat, illetve az annak alapján meghozott elnöki tanácsi határozat végrehajtása 1961 áprilisában–májusában kezdődött el. A magyar kormány 3082/1961. számú, a Magyar Népköztársaság útlevel- és vízumrendszeréről hozott határozata szerint az emigránsok beutazási kérelmeinek eldöntésénél figyelembe kellett venni, hogy a kérelmező milyen okból és körülmények között hagyta el az ország területét, tagja-e valamilyen ellenséges emigráns csoportosulásnak, szervezetnek, kedvező magatartást tanúsít-e a Magyar Népköztársasággal szemben.²⁷ A Politikai Bizottság elé 1961.

decemberben terjesztett jelentés szerint a határozat elérte az emigrációs politika fő célját: „a reakciós, ellenforradalmi csoportok elszigetelését és a többség megnyerését, vagy legalábbis semlegesítését [...] [ezért] alkalmas az emigráció bomlasztására”.²⁸

A Politikai Bizottság 1961. június 6-i ülésén foglalkozott átfogóan az emigráció helyzetével. A régi magyar emigráció létszáma akkor – beleértve a másod- és harmadgeneráció tagjait is – meghaladta az 1 200 000-et. Az 1956/57-es disszidensek mintegy 160 000-en voltak. A régi emigráció több mint fele (58%) az Amerikai Egyesült Államokban élt, 65%-uk az amerikai kontinensen. A régi emigráció általában beilleszkedett a befogadó ország társadalmi és gazdasági életébe, de a folyamat az 1960-as évek elejére az 1956-os disszidensek esetében is megindult.

A lojális szervezetekbe tömörült emigránsok számát 8-10 ezerre becsülték. Ezekkel a szervezetekkel és sajtójukkal a Magyarok Világszövetsége 1961-re már szoros kapcsolatban volt, a magyar külképviseletek révén megfelelő támogatásban részesültek.²⁹

A reakciónak tartott kisebb-nagyobb szervezetek és csoportok száma meghaladta a 400-at. A tíz legjelentősebb kapitalista országban 189 reakciós magyar emigráns szervezet működéséről tudott a magyar vezetés (USA 26, Német Szövetségi Köztársaság 42, Anglia 17, Franciaország 22, Ausztria 19, Belgium 20, Svédország 17, Svájc 8, Olaszország 12 és Kanada 6). Ezeknek a szervezeteknek több mint 200 magyar nyelvű, rendszeresen megjelenő újságja, illetve folyóirata volt.

A legfelső pártvezetés részére készített jelentés szerint zavaróan hatott az ellenséges szervezetek működésére egyes jelentősebb személyek hazatérése, azok magyarországi szereplése és megnyilatkozása. Érezte hatását a magyar belügyi szervek az ellenséges szervezetek néhány vezetőjének diszkreditálására irányuló akciója is.

Az előterjesztés mindazonáltal úgy látta, hogy a Belügyminisztérium felderítő és elhárító szervei nem használják ki kellő mértékig az ellenséges szervezetek bomlasztására adódó lehetőségeket, az emigráció és a disszidensek különböző rétegei felé irányuló akcióik nem kellően koordináltak.

Az elfogadott határozat előírta, hogy javítani és fokozni kell a Külügyminisztérium és a Belügyminisztérium együttműködését az emigráció felé irányuló akciók terveinek kidolgozásában és végrehajtásában. A Külügyminisztérium feladatává tették a reakciós emigráció tevékenységének elemzését, a nyugati közvélemény előtti leleplezését. A konzuli útlevelek kiadásának lehetőségével is az ellenséges emigrációs szervezetek bomlasztására törekedtek.

A PB-határozat előírta a Belügyminisztérium elhárító és felderítő tevékenységének javítását és fokozását is, az alábbi feladatok ellátása érdekében:

- a) Behatolás a reakciós emigráció jelentősebb szervezeteibe és nemzetközi csúcsszerveibe pontosabb információk szerzése és a bomlasztás elősegítése érdekében.
- b) Az ellenséges emigráció vezéreinek kompromittálása és elszigetelése az emigrációs körökre gyakorolt hatásuk csökkentése érdekében.
- c) A Magyarország és a szocialista tábor többi országa ellen irányuló provokációk terveinek felderítése, megfelelő ellenakciók érdekében.
- d) Az ellenséges hírszerző szervek tevékenységének felkutatása és elhárítása.

A BM munkája az MNK emigrációs politikájának végrehajtásában című, 1967. szeptember 30-i jelentés szerint a Politikai Bizottság 1961. június 6-i határozatának végrehajtásában a Belügyminisztérium munkája – sajátos feladataiból következően – elsősorban a reakciós és aktív ellenséges tevékenységet kifejtő emigráció és a mögöttük álló imperialista erők ellen irányult. A jelentés szerint a határozat meghozatala után a reakciós emigráció elleni munkában fokozatosan előtérbe kerültek az aktív politikai akciók. Ennek során eredményként könyvelték el, hogy sikerült elérni a reakciós emigrációt finanszírozó és irányító szervezetek leleplezését, valamint az emigráció belső ellentéteinek fokozását, exponált ellenséges vezetők lejáratását, elszigetelését; a „fellazítási” taktikában szerepet vállaló szervezetek tevékenységének esetenkénti befolyásolását, aknamunkájuk hatásának elhárítását, leleplezését. A „dialógus” nyújtotta lehetőségeket igyekeztek „ellenlazításra” felhasználni. Eredménynek tekintették egyes emigráns vezetők hazahozatalát és bevonását különböző akciókba, illetve azt, hogy a

hazlátogatókkal céljaiknak megfelelő – nem feltétlenül operatív – hasznos kapcsolatokat sikerült kialakítani.³⁰

A magyar emigráció történetében az 1963-as év fordulópontot jelentett. A magyarországi helyzet enyhülésével párhuzamosan a külföldi magyarokkal való kapcsolatok ápolása a kormányzati politika része lett. A magyar kormány ugyan már 1957 elejétől erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy az Ausztriában tartózkodó menekülteket hazatérésre bírja, ez azonban csak részsikereket hozott.³¹ Európa különböző országaiból akkor mintegy 30 ezer ember tért vissza Magyarországra. 1963 után a Kádár-rendszer is tett engedményeket az emigráció megítélésében és kezelésében, és az emigráción belül is megindult némi differenciálódás.

Az Elnöki Tanács 1963. évi 4. sz. törvényerejű rendelete elő kívánta segíteni azoknak a jogellenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgároknak a hazlátogatását és hazatérését, akik 1945. április 4. és a rendelet megjelenése, 1963. március 22. közötti időpontban hagyták el az országot. A rendelkezés hatályát azonban az ellenséges emigrációra nem kívánták kiterjeszteni.³² A hazatérni kívánók ügyeinek intézését szabályozó 1963. március 21-i 005. sz. belügyminiszteri parancs szerint a hazatérési engedély kiadását meg kellett tagadni azoktól, akik még akkor is aktív ellenséges tevékenységet fejtettek ki Magyarország ellen. Azoknak az exponens emigráns politikusoknak, vezetőknek a kérelmét, akik kiszökésük előtt, illetve az emigrációban vezető politikai tevékenységet fejtettek ki, maga a III. Főcsoportfőnökség vezetője bírálta el. A belügyminiszter a III/I. Csoportfőnökség feladatává tette, hogy „sajátos eszközeivel” biztosítsa a kapitalista országokban élő kompromittált és ellenséges tevékenységet folytató személyek felderítését és nyilvántartásba vételét, azzal is elősegítve a hazatérésre érdemtelen személyek kiszűrését, illetve hazatérési kérelmük elutasítását.³³ A Belügyminisztérium 1967. szeptember 30-i összefoglalója szerint az Elnöki Tanács 1963. évi 4. törvényerejű rendelete alapján 1967. augusztus végéig 5123 fő hazatérését engedélyezték, amelyből 2628 személy 1956 és 1963 között hagyta el az országot. Legnagyobb számban (1639 személy) 1963-ban települtek haza, a hazatérést kérelmezők száma azt követően évről évre csökkent. A jelentése elkészültéig az 1956 és 1963 között „disszidált” személyek közül 2388 fő rendelkezett konzuli útlevelemel, döntő többségük Angliában élt és 1964–1966-ban kért konzuli útlevelet.

A fentebb már említett 1967-es jelentés szerint a Belügyminisztérium szervei közreműködtek az 1963-as amnesztiarendelelet külföldi terjesztésében. Fiktív emigráns szervezet³⁴ nevében időszaki lapot adtak ki, amelyben az emigráció számos élő problémájával foglalkoztak. A Magyarok Világszövetsége lapjában, a *Magyar Hírek*-ben közzétett cikket és nyilatkozatot a Szabad Európa Bizottság kiadványa átvette, és bár a maga részéről kommentárt fűzött hozzá, mégis elősegítette szélesebb körű terjesztését. A belügyi szervek kapcsolatot építettek ki több olyan beutazó emigráns újságíróval és íróval, akik alkalmasak és hajlandók is voltak arra, hogy visszatérésük után lojális hangnemben számoljanak be magyarországi tapasztalataikról.

A Politikai Bizottság 1963. május 14-i ülésén értékelte az 1961. júniusi párthatározat végrehajtását. Úgy ítélték meg, hogy erősödött a Magyarország iránt lojális vagy nem ellenséges emigránsok tábora, miközben folytatódott a jobboldali emigráns szervezetek bomlása, belső torzsalkodása. Az emigrációs politikával foglalkozó szervek által kezdeményezett akciók segítségével sikerült kompromittálni egyes emigráns vezetőket, mélyíteni az emigráns politikai vezetők közötti ellentéteket. A magyar szervezetek sikerült önkéntes hazatérésre bírni és hazatérésük után az együttműködésnek megnyerni 12 ismertebb emigráns személyiséget.³⁵ Az emigráció politikai vezető köreiben némi zavart keltett a *Látóhatár* című emigráns lap két szerkesztőjének (Vámos Imre, Horváth Béla) hazatérése, a folyóirat magyarországi megjelenése és különösen az, hogy a lap a szerzők beleegyezésével külföldön élő magyar írók írásait is közölte.³⁶

A Külügyminisztérium és a Magyarok Világszövetsége ezzel párhuzamosan megkezdte magyar egyesületek létrehozását azokban az országokban, ahol lojális magyar szervezetek még nem léteztek, illetve a már működő magyar szervezeteket propagandaanyag-küldeményekkel látta el.

A kapitalista országokban élő, kivándorolt és emigrált magyarok közötti politikai munka irányítására a jelentés készítői egy bizottság létrehozását javasolták. A kormány a 3204/1963. sz. határozatával létre is hozta a „Külföldön élő magyarok ügyeivel foglalkozó bizottságot”, melynek vezetője a külügyminiszter lett, de helyet kapott benne a Belügyminisztérium képviselője is. A határozat szerint a bizottság feladata volt a nyugati országokban élő, kivándorolt és emigrált magyarok közötti politikai munka irányítása, azok haladó magyar emigráns szervezetekbe való beilleszkedésének elősegítése, a hazatérések megkönnyítése.³⁷ A Külügyminisztérium ezt követően erősítette a külképviseletek emigrációs munkájának irányítását, néhány követségen külön diplomatát állítottak be az emigránsokkal való foglalkozásra. Esetenként diplomáciai lépések is történtek a jobboldali emigráció támadásainak visszaszorítására.

A Belügyminisztérium 1967. szeptember 30-i – már többször említett – jelentése nem csupán értékelte az addig elvégzett munkát, de meghatározta a jövőbeni feladatokat is. Továbbra is fontos feladatnak tekintették, hogy akadályozzák a reakciós emigráción belül az egységtörekvések megvalósítását, mindenekelőtt csúcsszervek létrehozását. Úgy vélték, hatékonyabban kell folytatni az ellenséges szervezetek bomlasztását, elő kell segíteni belső ellentétek elmélyülését, le kell járítani exponált vezetőiket, zavarni kell a szélsőjobboldali (fasiszta, katonai) szervezetek működését, illetve meg kell akadályozni e szervezetek utánpótlási, „fiatalítási” törekvéseit. Változatlanul arra törekedtek, hogy felderítsék a belső reakció és a reakciós emigráció illegális kapcsolatait, és csökkentsék a reakciós emigráció befolyását, tekintélyét a hazai ellenséges körökben.

A hazai kulturális és propagandaszervekkel együttműködésben céltudatosabban „ellenlazításra” akarták felhasználni az idegenforgalmat, a külföldi szakemberekkel való érintkezést, valamint az egyes nevesebb emigráns értelmiségiekkel meglévő kapcsolatokat. Szükségesnek tartották, hogy – a lehetőségek szerint a BM rendelkezésére álló speciális eszközökkel is – közvetlenül segítsék a lojális emigráció szervezeteinek erősödését és növekedését, illetve megakadályozzák, hogy a zömében politikailag passzív emigráns rétegekből ellenséges bázist képezzenek. Továbbra is fontos szempont volt, hogy neves vagy jelentősebb szakképzettséggel rendelkező magyar származású személyek végleges hazatérését szorgalmazzák.

Az emigráció körében folytatott munka hatékonyságának fokozása céljából szükségesnek tartották az emigrációval foglalkozó hazai szervek munkájának fokozott koordinálását, s ezzel kapcsolatban javasolták állandó titkárság létrehozását a külföldön élő magyarokkal foglalkozó Állami Bizottság (ÁB) mellett. A titkárság feladata lett volna, hogy összehangolja és operatív módon segítse az emigráció felé irányuló munkát, szorgalmazza az ÁB határozatainak végrehajtását.

Az ún. emigrációs politika 1988 decemberéig még többször – a korábbi időszakhoz képest azonban ritkábban – szerepelt az MSZMP Politikai Bizottsága előtt. Az 1963-as amnesztiarendelet után a testület 1967. december 12-i ülésén foglalkozott az emigrációs munka helyzetével. Az előterjesztés alapvetően pozitívan értékelte a korábbi határozatok végrehajtását, de az emigrációs politika gyakorlati megvalósításában számos hiányosságra is felhívta a figyelmet. A dokumentum szerint egyebek mellett komoly aggodalomra adott okot az is, hogy a kiszélesedett kapcsolatokat a nyugati hivatalos szervek céltudatosan kihasználták fellazítási céljaik érdekében.³⁸

Valószínűleg ezzel összefüggésben került sor a belügyminiszter 1967. szeptember 25-i parancsának kiadására, amely úgy rendelkezett, hogy azon személyekről, akiknek a 24/1966. sz. kormányrendelet szerint nem lehetett beutazóvízumot adni, mert az ország területén való tartózkodása „az állam érdekeit, a közrendet, a közbiztonságot sérti vagy veszélyezteti”, tiltó névjegyzéket kellett összeállítani. A parancs alkalmazása szempontjából a külföldiekkel azonos elbírálás alá estek azok a külföldön élő, illetve jogellenesen külföldön tartózkodó személyek is, akik magyar állampolgárságukat sem elbocsátás, sem megfosztás útján nem veszítették el.

A névjegyzék vezetését, illetve az azzal összefüggő teendők ellátását a parancs a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalra [KEOKH] bízta. A parancs szerint a tiltó névjegyzékbe folyamatosan fel kellett venni egyebek között a következőket:

- fasiszta, revansista, militarista és más ellenséges emigráns szervezetek, illetve egyéb, Magyarországgal vagy más szocialista országgal szemben ellenséges tevékenységet folytató szervezetek vagy csoportosulások tagjait;
- azokat, akik Magyarországról vagy más szocialista országról ellenséges tartalmú propagandaanyagot készítettek, terjesztettek, illetve ellenséges nyilatkozatot tettek;
- a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Deutsche Welle és a BBC magyar szekciójának munkatársait;
- akik ellenséges emigráns lapokban publicisztikai tevékenységet folytattak;
- azokat a volt magyar arisztokratákat, nagytőkéseket és földbirtokosokat, a volt horthysta erőszakszervezetek vezetőit, hivatásos állományú katoná-, rendőr- vagy csendőrtiszteket, akik Magyarországgal szemben ellenséges tevékenységet végeztek;
- azokat az emigrált, illetve disszidált egyházi személyeket, akik Magyarországgal szemben ellenségesen viselkedtek;
- akik az 1963-as amnesztiarendelet hatályba lépéséig jogellenesen távoztak külföldre és olyan bűncselekmény elkövetésével voltak gyanúsíthatók, amelyre nem terjedt ki a rendelet hatálya.

A tiltó névjegyzéken szereplő személyek nem kaphattak magyarországi beutazóvizumot.³⁹

A párt vezető testületei ezt követően közel egy évtizedig nem foglalkoztak átfogóan az emigráció kérdésével. Ebben a nemzetközi légkör enyhülése mellett az is döntő szerepet játszott, hogy addigra a magyar emigráció első generációja már kezdett kiöregedni, háttérbe szorulni, a második és harmadik nemzedék pedig már nem volt homogén sem az anyanyelv, sem a Magyarországgal való érintkezés tekintetében.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1976. november 2-i ülésén tárgyalta meg a nyugati országokban élő magyar emigrációval kapcsolatos politikai munkáról és az emigrációs politika feladatairól szóló jelentést. A dokumentum készítői úgy vélték, hogy az emigrációs politika végrehajtásával megbízott szervek a Politikai Bizottság 1961. és 1963. évi határozatai alapján a fő politikai feladatokat teljesítették: támogatták a baloldali és haladó gondolkodású emigrációt, törekedtek arra, hogy növekedjen a Magyarország iránt lojális, nem ellenséges rétegek száma, és szélesítsék kapcsolataikat az országgal, gyengítették a jobboldal befolyását az emigráció körében, és csökkentették az emigrációra is épülő imperialista fellazítási taktika hatását. A Politikai Bizottság úgy ítélte meg, hogy az emigrációs politikában lényeges változtatásra nincs szükség, mindazonáltal azt javasolta, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet az emigráció társadalmi helyzet és foglalkozás szerinti megoszlására és az annak megfelelő, differenciált politikai munkára. A jobboldali emigráció ellenséges tevékenysége ellen az illetékes szerveknek továbbra is határozottan fel kellett lépni.⁴⁰ A PB-határozatot követően újjászervezték az emigrációs Állami Bizottság munkáját, állítólag javult a tájékoztatás és a propaganda is, valamint kísérletek történtek hivatalos kapcsolatok kiépítésére a befogadó ország gazdasági életében jelentős szerepet betöltő emigráns üzletemberekkel.

Magyarországon ekkor hivatalosan már nem arra buzdították az emigránsokat, hogy lássák be külföldi tartózkodásuk céltalanságát, és térjenek vissza Magyarországra, hanem arra, hogy legyenek a befogadó ország lojális állampolgárai, de támogassák és segítség elő Magyarország érdekeinek és céljainak érvényesítését.

Magyar részről az volt a törekvés, hogy elősegítsék a magyar kultúra megismertetését, a második és harmadik generáció tagjai közül minél többen megtanulják a magyar nyelvet. Ugyanakkor alapelveként mondták ki, hogy „az emigrációval való hazai kapcsolatok semmilyen körülmények között nem nyithatnak lehetőséget az ellenséges célok hazai népszerűsítésére, s nem szolgálhatnak jobboldali emigrációs körök és hazai ellenzéki elemek közötti együttműködés csatornájaként sem”.⁴¹

Ennek megfelelően a politikai differenciálás változatlan érvényű feladat maradt az emigráció különböző csoportjaival és személyiségeivel való kapcsolattartásban és az emigrációs politikai akciókban.

A Politikai Bizottság 1976. november 2-i és 1983. június 21-i határozata megszabta a Belügyminisztérium emigrációs munkájának kereteit is.⁴² A nyugati ellenséges emigrációval kapcsolatos állambiztonsági munka tapasztalatait a

Belügyminisztérium állambiztonsági miniszterhelyettesi értekezlete 1984. október 9-én tárgyalta meg. A jelentés szerint az említett határozatok meghozatala után az állambiztonsági szervek munkájának fő irányát az emigrációs objektumok feldolgozása, az ügynöki behatolás, információszerzés és aktív intézkedések képezték. Erőfeszítéseket tettek a politikailag közömbös szervezetek lojálissá fejlesztésére, a „mérsékelt ellenségesek” közelítésére, a szélsőséges csoportok lejáratására vagy felszámolására. Mivel hatását és befolyását tekintve a Szabad Európa Rádió képezte a legfontosabb objektumot, az erőfeszítések jelentős részét erre összpontosították.

Az előterjesztők szerint a magyar emigráció körében végbement változások egyidejűleg szükségessé tették az emigrációs szervezetek irányában folytatott feldolgozó munka módosítását is. A megnövekedett szerepre szert tett szervezeteket intenzív feldolgozás alá kívánták vonni, míg a jelentőségüket elvesztett szervezetek tevékenységét csak kisebb operatív erővel – esetenként csak adatgyűjtési céllal – kísérték volna figyelemmel. Aktív feldolgozó munkát kívántak folytatni a Szabad Európa Rádió, a Magyar Füzetek Baráti Köre, az Amerikai Magyar Szövetség, a Németországi Magyar Szervezetek Központi Szövetsége, az Ausztriai Magyar Szervezetek Központi Szövetsége ellen, valamint azok ellen a politikai, gazdasági, kulturális és egyházi életben jelentős szerepet játszó külföldi magyar személyek ellen, akik a magyarországi ellenséges-ellenzéki körökkel kapcsolatot kerestek vagy tartottak fenn. A Burg Kastl-i Magyar Gimnázium, a Cserkész Világszövetség, valamint a *Bécsi Napló*, a *Nemzetőr* és az *Irodalmi Újság* átkerült az adatgyűjtési céllal megfigyelt objektumok körébe.⁴³

A jelentés készítői arra a megállapításra jutottak, hogy a magyar állambiztonsági szervek az ellenséges emigráció politikájának fő irányairól, esetenként szándékairól is időben tájékoztatni tudták az illetékes párt- és állami szerveket. A részleteket illetően azonban nem volt ilyen kedvező a kép. Míg az Ausztriában és Nyugat-Németországban élő emigránsokról, valamint az egyházi területről aránylag jó értesüléseik voltak, francia vonatkozásban ez már nem volt elmondható, az Egyesült Államokat illetően pedig ismereteik hézagosságok, illetve elavultak voltak. A dél-amerikai és ausztráliai emigrációról egyáltalán nem rendelkeztek operatív információkkal. A hírszerzésen belül akkor egy kilencfős operatív egység (alosztály) foglalkozott intézményesen az emigrációval. A célobjektumok számához viszonyítva ezt a létszámot nem tartották elégségesnek.

Az információs munka mellett az állambiztonsági szervek fő feladatát emigrációs területen az aktív intézkedések képezték. A jelentés szerint évente mintegy 10-15 ilyen – túlnyomó részben eredményes – intézkedést hajtottak végre. A jelentés készítői úgy ítélték meg, hogy az emigrációs munkában az állambiztonsági szervek politikai feladatai a korábbiakkal lényegében azonosak és alapvetően három fő területre irányulnak:

- a befogadó államok külpolitikájára befolyással bíró emigráns tényezők irányába teendő lépések számukra kedvező hatásainak előidézése;
- az emigráció és a belső ellenzék összeköttetési rendszerének hatástalanítása;
- a Szabad Európa Rádió jelentőségének és hatékonyságának csökkentése.

A fenti célkitűzéseket az állambiztonsági munka hagyományos eszköztárával – hálózatépítés, ügynökség foglalkoztatása, ügynökség telepítése, aktív intézkedések végrehajtása – kívánták megvalósítani. Mindezek azt az operatív célt szolgálták, hogy a magyar állambiztonsági szervek hálózati úton beépüljenek a külpolitikai befolyással rendelkező személyekhez, szervezetekhez céljaik, terveik, szándékaik megismerésére, befogadó államuk Magyarországgal kapcsolatos elképzeléseinek feltárására, valamint Magyarország számára kedvező irányba történő befolyásolásukra. Be kívántak épülni a belső ellenzék nyugati bázisába, hogy megismerjék politikai és fellazítási terveiket, elképzeléseiket, módszereiket, támogatóikat, és lehetőség szerint ellensúlyozzák azokat. Ugyancsak meg akarták ismerni az emigráció és a hazai ellenzék összeköttetési csatornáit, hogy feltérképezzék illegális kapcsolati rendszerüket, felfedjék a ki- és beáramló forgalmat, hogy szükség esetén zavarják, megakadályozzák vagy megszakítsák azt. Cél volt továbbá az is, hogy megőrizzék a Szabad Európai Rádiónál meglévő hálózati lehetőségeiket annak érdekében, hogy a rádió szándékait, terveit, műsorpolitikai koncepcióit időben megismerjék.⁴⁴

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. december 13-i ülésén – jelentősen megváltozott bel- és külpolitikai helyzetben – foglalkozott utoljára az emigráció

kérdésével.⁴⁵ Addigra már megkezdődött az emigráció egyes tagjait sújtó korlátozó intézkedések, mint például a tiltó névjegyzék felülvizsgálata. A politikai vezetés úgy vélte, hogy a magyar emigrációhoz való viszony javítása további gesztusokat igényel a magyar politikától, „mindenekelőtt a külföldön élő magyarság jelentős részével még mindig ütközési pontot képező kulcskérdésekben”. Utóbbiak közé tartozott az 1956-os események minősítése, értékelése, amely az emigrációhoz fűződő viszony legérzékenyebb pontja volt.

Az ország rövid és hosszú távú érdekei véleményük szerint szükségessé tették a „magyar–magyar” viszony javítását. Úgy vélték, e cél megvalósításához „kívánatos a külföldön élő magyarokhoz való viszonyunk mentesítése az ideológiai-politikai tehertételektől”.

A magyar vezetésnek az emigrációhoz való viszonyulása megváltozását jelezte az is, hogy hivatalos állásponttá vált: a nem nemzeti kisebbség tagjaként külföldön élő magyarok is a magyarsághoz tartoznak. Ezt igyekeztek a politikai szóhasználatban is kifejezésre juttatni. A továbbiakban kerülték az „emigráció” kifejezést, az emigránsok „külföldön élő magyarokká” alakultak át.⁴⁶

A magyar politikai és belügyi vezetés 1956 előtt a magyar politikai emigrációt Magyarországgal szemben ellenséges, reakciós tömegnek tekintette, s ez határozta meg a velük szemben alkalmazott eszközöket is. 1956 után a magyar állami és belügyi vezetés differenciáltabb módon közelített az emigrációhoz. Míg hangadóik, a Magyarországgal szemben ellenséges szervezetekben szerepet vállalók ellen az állambiztonság teljes eszköztárát próbálta bevetni, a nagy többséget különböző engedményekkel próbálta lojalításra bírni.

¹ ÁBTL 4.1. A-2127/16. Az *Alapanyag az Amerikai Egyesült Államok Kormányának célja a hontalan disszidensek katonai felhasználásával című könyvhöz* címet viselő dokumentum a külföldön élő magyar katonai emigráció létszámát hozzávetőlegesen 46 500 főre becsülte.

² A magyar katonai emigráció szerveződéséhez adalékul szolgál Radnóczy Antal visszaemlékezése. Radnóczy, 1993.

³ Az 1948-as és 1950-es ún. *Displaced Persons* törvények következtében 16 718 magyar „dipi” telepedett le az Egyesült Államokban, akikhez az 1952-es *McCarran-Walter Act* és az 1953-as *Refugee Relief Act* nevű törvények következtében még további (mintegy kilenc és fél ezer) bevándorló csatlakozott. Várdy Béla adatai szerint az amerikai magyar politikai emigráció közel 60%-át a 45-ös emigránsok tették ki. Várdy, 2007.

⁴ Puskás, 1985: 251.

⁵ A szervezet célja az 1956-os „demokratikus emigráció” összefogása és olyan irányító szerv létrehozása volt, amely összefogta volna az új emigrációt, illetve annak a korábbi emigránsoknál baloldalibb tömegeit.

⁶ A Magyar Forradalmi Tanács 1957 májusában változtatta meg nevét Szabad Magyarok Nemzeti Képviselőtére. A szervezet elnöke Kéthly Anna, alelnökei Kővágó József, Budapest korábbi kispolgármestere és Király Béla voltak.

⁷ A Szabad Magyar Egyetemisták Szövetségéről bővebben Várallyay, 1992, valamint Uő., 2011.

⁸ A témával részletesebben foglalkozik Tóth, 2011.

⁹ Farkas, 1990: 291.

¹⁰ MOL XIX-B-1-az 90-2556/54.

¹¹ Bővebben Palasik, 2011.

¹² A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség Ügyrendje 67-121/1972. http://www.abtl.hu/html/hu/iratok/forrasok/ugyrend_1.pdf (utolsó letöltés ideje: 2011. április 11.).

¹³ ÁBTL 4.1. A-2127/17. Az ügyről Borbándi Gyula is említést tett könyvében. Borbándi, 1989: 317–318.

¹⁴ ÁBTL 4.1. A-2127/11. 1951. szeptember elején a Free Europe Committee ügyvezető alelnöke magához kérte Kovács Imrét, s mivel Kovács leveleinek ismeretében arra a következtetésre jutottak, hogy „a Free Europe Committee felfogása a vasfüggöny mögötti népek felszabadítását illetően különbözik Kovács felfogásától”, Kovács Imrét elbocsátották a Szabad Európa Bizottságtól.

¹⁵ ÁBTL 4.1. A-2117/11.

¹⁶ Baráth–Feitl, 2006: 81.

¹⁷ Az 1956 utáni magyar emigráció állambiztonsági figyelésével kapcsolatban lásd Rainer, 2001: 69–86.

¹⁸ A szervezet megalakítására a Bonnban 1957. október 19–20-án tartott pártértekezleten került sor, ahol megválasztották a vezetőséget is. A szervezet elnöke Kéthly Anna, főtítkára Szélig Imre, főtítkárhelyettese Benjámin Olivér lett.

¹⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-017.

²⁰ ÁBTL 4.1. A-2127/11.

²¹ ÁBTL 4.1. A-2127/13. A témával kapcsolatban lásd még Kádár, 2002: 47–50.

²² ÁBTL 4.1. A-2127/13. A Belügyminisztérium II/3. Osztály 5. alosztály összefoglalója a magyar szociáldemokrata emigrációról, 1959. április 18.

²³ A magyar politikai emigráció egységes szervének létrehozását megakadályozó akciókról adalékokkal szolgál Szabó Miklós könyve is. Szabó, 1986.

²⁴ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 88. ő. e. Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához az emigráció felé irányuló propaganda tevékenység tárgyában.

²⁵ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 116. ő. e. Előterjesztés a magyar emigráció felé irányuló propagandamunkára.

²⁶ MOL M-KS 288. f. 6. cs. 205. ő. e.

²⁷ MOL XIX-A-83-b-3082-1961. 285. d.

²⁸ A Belügyminisztérium 1964. október 29-i dátumú jelentése az MSZMP KB Politikai Bizottságának útlevél- és vízumrendszerről szóló 1960. október 18-i határozatának végrehajtásáról részletes adatokat közölt a be- és kiutazások alakulásáról. Ebből az is kiderül, hogy megszüntették a forradalmat követően, 1956–1957-ben jogellenesen külföldre távoztak hozzátartozói kiutazásának korlátozását, de az 1963-as amnesztiarendelet után disszidáltakhoz történő kiutazásokat általában továbbra is elutasították. ÁBTL 1.11.3. 1. d.

²⁹ A témáról részletesebben lásd Szűts, 1985.

³⁰ ÁBTL 1.11.3. 7. d.

³¹ A kormány 1956. november 19-én a 10 011/1956. sz. határozatában úgy döntött, hogy a hazatérések elősegítése érdekében Bécsben Hazatérő Irodát állítanak fel. MOL XIX-A-83-a 161. d. A bécsi Hazatérési Bizottság tagjai 1957. január 15-én érkeztek Bécsbe. Puja Frigyes bécsi követ 1957. január 24-i jelentésében a követség egyik fő feladatának tekintette a Hazatérési Bizottság munkájának támogatását, a „prominensebb” magyarok felkutatását és hazasegítését. Lásd Gecsényi, 2000: 49.

³² ÁBTL 1.11.3. 7. d.

³³ A Belügyminisztérium 1964. október 29-i jelentése szerint a konzuli útlevélkérelmek vonatkozásában az 1963-as amnesztiarendelet megjelenése után némi emelkedés volt tapasztalható, főleg az 1956-ban engedély nélkül külföldre távoztak körében. Míg a kapitalista országokba konzuli útlevelet kérők száma 1960-ban 103, 1961-ben 192, 1962-ben 513 és 1963-ban 555 volt, addig 1964 januárja és szeptembere között ez a szám már 942 volt. A konzuli útlevelet a kapitalista országok többségében (Anglia, Olaszország, Franciaország, Belgium, Ausztria) általában érvényes magyar

úti okmányként fogadták el, de esetenként néhány országban (Svájc, Svédország, USA) a hatóságok különböző módon zaklatták a konzuli útlevelel rendelkezőket, és kilátásba helyezték, hogy megvonják tőlük a menekültjogokat, amennyiben konzuli útlevelel beutaznak Magyarországra. ÁBTL 1.11.3 1. d.

³⁴ A levéltári anyagból nem derül ki, hogy mi a szervezet neve.

³⁵ A teljes névsor nem ismert, csupán Ravasz Károlyt, Horváth Bélát és Vámos Imrét nevesíti a dokumentum.

³⁶ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 300. ő. e.

³⁷ MOL XIX-A-83-b-3204/1963.

³⁸ Ezek közé tartozott az emigrációs politika magyarországi ismertetésének hiánya, illetve egyoldalúsága, az Állami Bizottság munkájának hiányossága, a különböző szervek emigrációs munkájának összehangolatlansága, az emigráció felé irányuló propaganda- és kulturális tevékenység gyengesége. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 442. ő. e.

³⁹ A parancs 1967. október 15-én lépett hatályba.

⁴⁰ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 704. ő. e.

⁴¹ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 885. ő. e. Jelentés a magyar emigráció helyzetéről; javaslat emigrációs politikánk feladataira.

⁴² Lásd A kapitalista országokban élő magyar emigrációval kapcsolatos politikai tapasztalatai; javaslat az emigrációs politika továbbfejlesztésére. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 704. ő. e. és Jelentés a magyar emigráció helyzetéről; javaslat emigrációs politikánk feladataira. Uo. 5. cs. 885. ő. e.

⁴³ ÁBTL 1.11.1. 22. d. Előterjesztés a nyugati ellenséges emigrációval kapcsolatos állambiztonsági munka tapasztalatairól, a további feladatokról, 1984. szeptember 27.

⁴⁴ Uo. Lásd még Kasza, 2009.

⁴⁵ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1046. ő. e. Javaslat a Politikai Bizottságnak a magyar emigráció helyzetéről, emigrációs politikánk feladatairól.

⁴⁶ A nyugati magyar emigráció és Magyarország viszonyáról ebben az időszakban lásd Borbándi, 1996.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai (ÁBMHT)

1.11.3. III. Főcsoportfőnökség Titkárságának és jogelődeinek iratai (III. Fcsfség. Titk.)

3.2.5. Operatív dossziék

O-8-017 Magyarországi Szociáldemokrata Párt emigrációban

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-2127/11. A nyugati magyar emigráció

A-2127/13. Magyar emigráns szociáldemokrata mozgalom

A-2127/16. Zsoldosok. Amerikai magyar katonai emigráció

A-2127/17. Magyar Nemzeti Bizottmány

A-2117/11. Magyar háborús bűnösök

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-A-83-a. Minisztertanács. Jegyzőkönyvek és mellékleteik, 1944–1990

XIX-A-83-b. Minisztertanács. Előterjesztések és határozatok, (1952) 1953–1989

XIX-B-1-az. A Belügyminisztérium belső normáinak gyűjteménye

288. f. MSZMP jegyzőkönyvek

5. cs. Politikai Bizottság, 1956–1989

6. cs. Titkárság, 1957–1980

Nyomtatásban megjelent források

Baráth–Feitl, 2006

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának jegyzőkönyvei 1957. július 2. – december 28. Szerkesztették: Baráth Magdolna és Feitl István. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gecsényi, 2000

Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956–1964. Szerkesztette: Gecsényi Lajos. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Hivatkozott irodalom

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985.* I–II. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borbándi, 1996

Borbándi Gyula: *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995.* Basel–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Farkas, 1990

Farkas Vladimír: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart Stúdió.

Kádár, 2002

B. Kádár Zsuzsanna: A szociáldemokraták fürkészése itthon és külföldön. *Rubicon*, 6–7. sz.

Kasza, 2009

Kasza László: *Mókusok az angolkertben. Ügynökök a Szabad Európa Rádiónál.* Noran Libro Kiadó.

Palasik, 2011

Palasik Mária: A Hírszerző Osztály szervezete és állománya, 1956–1962. *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_palasik (utolsó letöltés: 2011. augusztus 12.)

Puskás, 1985

Puskás Julianna: Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években. In *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Radnóczy, 1993

Radnóczy Antal: A magyar katonai emigráció története (1945–1990). *Hadtörténelmi Közlemények*, 3. sz.

Rainer, 2001

Rainer M. János: Kémeink az Oxford Streeten. Esettanulmányok a magyar hírszerzés történetéből. In *Évkönyv IX., 2001*. Szerkesztették: Kőrösi Zsuzsanna, Rainer M. János, Ständeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet.

Szabó, 1986

Szabó Miklós: *Csendes háború*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.

Szűts, 1985

Szűts Pál: A Magyarok Világszövetségének tevékenysége és a magyar emigráció. *Külpolitika*, 4. sz.

Tóth, 2011

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete. *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_toth_e (utolsó letöltés: 2011. szeptember 14.)

Várallyay, 1992

Várallyay Gyula: „*Tanulmányúton*.” *Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után*. Budapest, Occidental Press.

Várallyay, 2011

Várallyay Gyula: *Tévúton. Ügynökök az ötvenhatos diákmozgalomban Nyugaton*. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Várdy, 2007

Várdy Béla: Az 1956-os magyar forradalom és az amerikai magyar politikai emigráció. *Valóság*, 5. sz.